

BIBLIA ÉRTÉLMÉZÉS

Korok

Módszerek

Kontextusok

Szerkesztette: Szőnyi Etelka

JATE
Press

BIBLIAÉRTELMEZÉS

KOROK, MÓDSZEREK, KONTEXTUSOK

ÍRÁSOK BENYIK GYÖRGY TISZTELETÉRE
68. SZÜLETÉSNAJJA ALKALMÁBÓL

Szerkesztette / edited by / herausgegeben von: SZŐNYI ETELKA

Borító- és kötetterv / design / Design: SZŐNYI ETELKA

Borítókép / cover image / Titelbild:

Michelangelo Merisi da Caravaggio: *Szent Jeromos*

Bűnbánó Szent Jeromos

Szent Jeromos írás közben

Saint Jerome / Der heilige Hieronymus

Saint Jerome in Meditation / Der heilige Hieronymus in Meditation

Saint Jerome Writing / Der heilige Hieronymus beim Schreiben

ISBN 978 963 315 442 7 (Korok–Epochen–Eras)

ISBN 978 963 315 444 1 (Módszerek–Methoden–Methods)

ISBN 978 963 315 445 8 (Kontextusok–Kontexte–Contexts)

ISBN 978 963 315 446 5ö (Összes–Alle–All)

© A kötet szerkesztője és szerzői /

authors and editor / Autoren und Herausgeber, 2019–2020

© JATEPress, 2020

Minden jog fenntartva.

Beleértve a sokszorosítás, a reprodukálás, adatrögzítő rendszerben tárolás, bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus, mechanikus, fényképeseti úton – vagy más módon való közlés, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

TARTALOM

A szerkesztő előszava	XIX
Vorwort der Redakteurin	XXI
Editor's foreword	XXIII
Tabula gratulatoria	XXV
(Be)köszöntő	XXVII
Einleitung	XXIX
Foreword	XXXI
TANULMÁNYOK — I. KOROK	1
Manabu AKIYAMA, John: Is 43,21 as the Source of Jn 7,38	3
Introduction	3
1. 7 th Chapter of the Gospel of John (Jn 7:37–38) and 43 th chapter of Isaiah (Is 43:19–21)	3
2. Comments of the Evangelist (Jn 7:39) and the Spirit of Resurrection	4
3. From “the blood and water” to “joy” and “forgiveness”	5
4. The 2 nd Chapter of Genesis	6
5. Relationship between Genesis (Gn 2) and the Second Isaiah (Is 43)	7
6. Process of the action of God described in Genesis (Gn 1)	8
7. Process of rebirth of the community of Jesus (Jn 20)	9
8. Process of rebirth of the people in exile (Is 43)	10
9. Reconsideration on the source of Jn 7:38	11
10. On the problem of punctuations	11
Conclusion	12
Bibliography	13
Detlev DORMEYER: Evangelium und Biographie	15
Einleitung	15
1. Die antike Biographie und die neutestamentlichen Evangelien	15
2. Das Markusevangelium: ein Anti-Evangelium oder ein kritisches Herrscherbios?	21

Ratomir GROZDANOSKI: Texts, Events and Personalities from the Bible that Speak of Macedonia and Macedonians	29
I. Macedonia and the Macedonians in the Bible	29
II. Macedonia Door for the Christianity in Europe	30
III. Macedonia – the First Church in Europe. Mother Church of All	36
IV. A Part of the Bible is Written in Macedonia	39
V. Macedonia and Hellas – Macedonians and Elins. Bible True and Accuracy	41
VI. The Bible for the Church in Macedonia	41
VII. Macedonians Example before the Elins	44
VIII. Lesson for the Elins for Giving Help to the Brothers in Jerusalem	44
IX. The Corinthians Would Not Be a Shamed in front of the Macedonians	45
Summary	46
 Georg HENTSCHEL: Eljas Urteil über Ahasja (2 Kön 1,2–17a)	47
1. Der unmittelbare Kontext	47
2. Die Struktur	48
3. Der Raum	49
4. Die Zeit	50
5. Die Rollen	51
6. Überlegungen zur Gattung	52
7. Gründe für eine gewachsene Einheit	53
8. Theologische Reflexionen	57
9. Ergebnisse	58
Literaturverzeichnis	59
 Rudolf HOPPE: Deuteropaulinische Briefe als Paulusbriefe. Zur Strategie pseudonymer Autoren des Corpus Paulinum	61
Einleitung	61
1. Zur Begründung der nichtpaulinischen Herkunft von Kol, Eph, und 2 Thess	61
2. Die funktionale Bedeutung der Grußliste in Kol 4,7–14	63
3. Das Bild des idealen Völkerapostels im Epheserbrief	67
4. Ein zweiter Brief nach Thessaloniki: Der 2 Thess	69
5. Fazit	71
 KARASSZON István: Történelem, történetírás és Ezsdrás–Nehemiás	73

KOCSIS Imre: A János-evangélium prologusának bibliai előzményei és vallás- történeti háttere	83
A prologus szövege	84
A prologus és az Ószövetség	85
A prologus és a palesztinai zsidóság iratai	89
A prologus és a görög–hellenista világ irodalma	91
A prologus és a gnosztikus iratok	92
Bibliográfia	93
Stephan LEIMGRUBER: Bibel und Koran im Vergleich	95
Hinführung	95
Gemeinsamkeiten und Ähnlichkeiten von Bibel und Koran	96
„Die Bibel im Koran“	98
Die Differenzen betreffend Entstehungszeit von Bibel und Koran	99
Das Spezifische der Bibel im Unterschied zur koranischen Jesulogie	100
Welche Inhalte stehen im Koran?	102
Fazit	104
Lehel LÉSZAI: Jesus' commission to his disciples	105
1. Introduction	105
2. How they were sent	105
3. Conclusions	115
Bibliography	116
Johannes MARBÖCK: Sir 40,18–27: Was das Leben kostbar macht – vom höchsten Wert der Gottesfurcht	121
Einführung	121
1. Text	122
2. Gliederung und Struktur	123
3. Auslegung	124
Bibliographie	129
MARTOS Levente Balázs: Válság és megújulás, panasz és remény. Illés próféta a Rómaiakhoz írt levélben	131
Martin MEISER: Die Rezeption der Apostelgeschichte in den ersten drei Jahr- hunderten	139
1. Literarische Kennzeichnung	140
2. Die Apostelgeschichte im Dienst antihäretischer Polemik	142
3. Apologetik gegenüber der griechisch-römischen Umwelt	146

4. Antijüdische Polemik	150
5. Kirchliche Disziplin	151
6. Einzelne Wendungen	156
Bibliographie	156
Tobias NICKLAS: Bibel lesen – die Welt mit anderen Augen wahrnehmen . . .	161
Gleichnisse: Die selbstwachsende Saat (Mk 4,26–29)	165
Beispiel 2: Ostern (Mk 16,1–8)	168
Karl-Wilhelm NIEBUHR: Die Bedeutung des antiken Judentums für das Verständnis des Neuen Testaments	173
1. Der Gottessohn aus dem Gottesvolk	173
2. Quellen zum Frühjudentum vor 70 n. Chr.	177
3. Heilige Schrift und Tora im Frühjudentum	181
4. Das Neue Testament im Licht des Frühjudentums	185
Bibliographie	186
Ottó PECSUK: The Beginnings of Bible Mission of the British and Foreign Bible Society in early 19 th Century Hungary	189
The Pre-Wimmer period	189
The Wimmerian Period	192
Summary	195
Works Cited	196
PERES Imre: Magyar kommentárok a Jelenések könyvéhez	197
Bevezetés	197
1. A jó kommentár metodológiája: általános, de lényeges megállapítások . . .	198
2. Kötelezően megválaszolendő kérdések az Apokalipszis-kommentárban . . .	199
3. A mai magyar Apokalipszis-magyarázatok evidenciája	201
4. A mai magyar Apokalipszis-kommentárok hibaelemzése	205
5. A mai magyar Apokalipszis-kommentárok (feltételezett) genezise	206
Felhasznált és/vagy érintett művek jegyzéke	208
ROKAY Zoltán: Melius Juhász Péter (1532–1572) „hermeneutikai” elve	211
Az előzmények	212
Zoványi Melius-értelmezése	213
1. A kinyilatkoztatás és az értelmezés viszonya (Melius művében)	214
2. Melius értelmezésének alapelve és annak megvalósítása	215
3. <i>Sámuel</i> és a <i>Királyok könyve</i> inek krisztológiai értelmezése Meliusnál	216
4. Melius Zoványi által regisztrált konfesszionális túlkapásai	222
5. A pasztorális szempont	223

Stefan SCHREINER: „Die <i>Tora</i> ist gegeben worden, um ausgelegt zu werden“ (Doch welchen Text legen wir der Exegese zugrunde?)	227
Die <i>Tora</i> als Heilige Schrift	227
Der Prophet – Kündler und Interpret der <i>Tora</i>	229
Von der Mündlichkeit zur Schriftlichkeit: Die drei Ebenen des Textes der <i>Tora</i>	234
Der masoretische Text – ein „Kunsttext“ aus dem Mittelalter (?)	245
SZATMÁRI Györgyi: „És ti kinek tartotok engem?” (Mt 16,15) Közelítések a mátéi nemzetségtáblához	249
1. Genealógia és kulturális emlékezet	249
2. Jézus családfája Máté és Lukács evangéliumának horizontján	250
3. Egy családfa, két nézőpont	251
4. A mátéi nemzetségtábla egyedi elemei	255
TOKICS Imre: A Tutanhamon sírjában fellelt boroskorsók érdekessége	263
1. Szőlőtermelés és borkészítés	263
2. Tutanhamon sírkamrája a borra vonatkozóan	265
3. Hagyományörző bortermelés	267
4. Szüret és borkészítés	267
5. Az elfogyasztott bor hatása	268
6. Összegzés	270
Mato ZOVKIĆ: Three Words of Jesus on the Cross in Luke’s Passion Narrative	273
The Seven Words in sermons and meditations from the 15 th to the 21 st centuries	274
Luke’s composition and redaction of the Crucifixion scene (Lk 23:25–49)	278
“Father, forgive them; for they do not know what they are doing” (Lk 23, 34a)	281
Believe me, today you shall be with me in Paradise (23:43)	286
“Father, into your hands I entrust my spirit” (23:46)	288
Conclusion	291
TANULMÁNYOK — II. MÓDSZEREK	293
BEKŐ István: Bibliai hatástörténet a modern szövegértés szolgálatában	295
1. Impulzusok a történetkritika felől	296
2. A hatástörténeti szemlélet újdonsága	297
3. A helyes értelmezés kritériumai	300
4. A hatástörténet alkalmazhatósága a bibliai szövegértelmezésben	301
Felhasznált irodalom	302

BOROS István: Allegorikus tipológia és Antiókhiai Szent Ignác építkezése	303
Allegorikus tipológia	304
Antiókhiai Szent Ignác építkezése	308
A felvonó allegorikus értelmezése	315
Sándor ENGHY: The place of the two books of the Kings in the concept of the canon in the light of the Massorah	321
Summary	334
Bibliography	336
Bernardo ESTRADA: I carismi e l'unità. Una riflessione sulla prima corinzi . . .	339
1. L'unità della Chiesa	339
2. I carismi	339
3. Il battesimo	346
4. L'annuncio e predicazione del vangelo	348
5. L'Eucaristia	350
6. Conclusioni	351
Tord FORNBERG: Where Was Jesus Buried?	353
Bibliography	362
FRÖHLICH Ida: Utópia és realitás a templomtekercsben	363
HODOSSY-TAKÁCS Előd: A júdai államiság megszűnése	377
Az isteni harag évtizedei	377
Hódítók jönnek, foglyok mennek	378
Ez már a vég?	382
A hadseregek végül mindig távoznak	385
Bibliográfia	387
KOCSI György: Az irgalmas szamaritánusról (Lk 10,25–37) – régi és új módszerrel	389
Bevezetés	389
Órigenész homíliája az irgalmas szamaritánusról (a latin szöveg fordítása) . .	389
Órigenész érdeklődése	392
A mai exegéták érdeklődése	394
Az allegorikus exegézis azonosításai	395
A mai exegézis megközelítései Otto Knoch alapján	396
A legfőbb parancs kérdése	397
A felebarát meghatározása	398
Háttérinformációk	399
Összegzés	401

KORMOS Erik: A <i>sensus plenior</i> helye és szerepe a protestáns kiségyházi teológiában	403
Bevezető gondolatok	403
A kiségyházi teológia ihletettségi tana és a <i>sensus plenior</i>	405
A hapax legomena kutatás és a <i>sensus plenior</i>	413
Konkrét esetek, amikor nem tudjuk elkerülni a <i>sensus plenior</i> használatát . .	415
Ihletettségi modell helyett exegézis módszertan	421
KOVÁCS F. Zsolt: A páli közösségek intézményesült egyházi közösségekké alakulásának lehetséges tényezői	423
I. Pál híveinek „lelkes” ragaszkodása apostolukhoz	424
II. A keresztség mint identitásváltoztató tényező	425
III. A keresztény közösségek alapítószemélyhez kötődő sajátosságai	427
IV. Az örömhír tiszta tartalmának „őrei / felügyelői” (<i>episzkoposz</i>)	429
V. A közösségvezetővel szembeni elvárások	432
VI. Összegzés	435
Bibliográfia	436
KUSTÁR György: Első századi palesztin térhasználat és a Mt 6,6 újra-értelmezése a Jézus-követés fényében	437
I. Bevezetés	437
II. Zsidó háztípusok Jézus korában	437
III. Térhasználat, „privát tér” hiánya	439
IV. A belső szoba (<i>tameion</i>)	442
V. „Egyéni” kegyesség	443
VI. Magány és a kegyesség – következtetések	444
Michael LABAHN: Wessen Macht – die des Teufels oder Gottes? Zur politischen Interpretation des Neuen Testaments am Beispiel der Dämonisierung irdischer Macht in Q in der dritten Versuchung Jesu nach Q 4,5–8	447
1. Einleitung	447
2. Der Beitrag der dritten Versuchung Jesu zum Verständnis der Macht im Dokument Q	451
3. Intra- und extratextuelle Beobachtungen zu einer kritischen Interpretation politischer Macht	455
4. Zusammenfassung	462

Božo LUJIĆ: The Role of a Hebraic Concept of History in Shaping a Historical Way of Thinking	465
1. Genealogy as a means of breaking the mythical and the emergence of the historical thinking	467
2. A little historical credo – showing God's actions in historical events	470
3. Elijah's Theophany at Mount Sinai as deeply historical	473
4. The role of history in the Book of the prophet Ezekiel	476
Instead of a conclusion	478
NAGY L. János: A kettős szillogizmus működése kanonizált szövegekben	481
1. A nyelvészet, a logika és a biblikus tudományok határán	481
2. A kettős szillogizmus Deme Lászlótól Békési Imréig	481
3. A kettős szillogizmus logikai és retorikai kapcsolatairól	483
4. Kanonizált szövegek elvárástörő kötőszóval	485
5. Példák a nem elvárástörő <i>de</i> alkalmazására	488
6. Lehetséges következtetések	489
Irodalom	490
PAPP György: Menedékünk az Örökkévaló Isten. Megjegyzések a Zsoltárok 90,1–6 fordításának margójára	493
Záró gondolatok, következtetések	505
Felhasznált irodalom	505
József SZÉCSI: Ben Sira im Neuen Testament und im jüdischen Gebetbuch . .	507
1. Manuskripte	507
2. Zeilen des Neuen Testaments	508
3. Die Acht Glückseligkeiten	510
4. Das Buch Ben Sira und die jüdische Liturgie	513
Stelian TOFANĂ: „Die Evangelisierung“ in einer säkularisierten Welt. Eine biblische Perspektive	515
1. Der Missionsauftrag des Auferstandenen (Mt 28,19–20)	515
2. „Die Evangelisierung“ in der heutigen Gesellschaft	517
3. Die Ursachen der „Unfruchtbarkeit“ des Wortes Gottes in der modernen Welt	520
4. Schlussfolgerungen	527
TÖRÖK Csaba: Biblia és kontextus	529
1. Szinkronia	529
2. Diakronia	533
3. Útkeresés	537

TANULMÁNYOK — III. KONTEXTUSOK	539
Klaus BERGER: Gottes Recht versus Menschenrechte	541
CZIRE Szabolcs: A történeti Jézus tanítása a válásról. Mi magyarázhatja a szigorú tiltást?	545
Válás a szinoptikus hagyományban	545
A vitabeszéd szerkezete	547
Farizeusok is mentek hozzá	548
Mit parancsolt nektek Mózes?	550
Többé már nem két test	552
Férfi és nő helyzetének a kiegyenlítése	555
Konklúzió	557
CSERNAI Balázs: A találkozás szentsége. A Jn 13,1–3 mint az evangélium gyűjtőpontjának bevezetése	559
Bevezetés	559
A Jn 13,1–3 szerkezete	560
Lényeges kifejezések	561
Összefoglalás és kitekintés	566
Irodalom	567
GELENCSÉR Gábor: Mezei próféta – a saját hazájában. Biblikus és vallási motívumok a magyar filmben	569
Történeti keresztmetszet	570
Motívumkatalógus	571
Keresztény humanizmus	571
Politikai parabolák	573
Szatirikus látásmód	575
(Vallás)bölcsélet	576
GÉMES István: A Szentlélek az őskeresztény igehirdetésben	581
1. Jézus ügye az őskeresztény igehirdetésben (táblázat)	584
2. Jézus ügye kapcsolása a Szentlélekkel	593
Utószó	599
GYÜRKI László: Szűz Mária Sion hegyén Jézus feltámadása után	601
A Sion hegye	601
Keresztények a Sion hegyén	601
Az archeológia eredményei	602

Irodalmi emlékek tanúsága	604
A „Transitus Beatae Virginis”	604
Szűz Mária a Sion hegyén	605
Mária rokonsága Jeruzsálemben	605
Az Apostolok cselekedeteinek tanúsága	606
Jakab és a jeruzsálemi egyház	607
Mária tisztelete a Szent Sion templomban	609
Két kő a Dormitio templomban	610
Magyar emlék a Dormitio altemplomában	610
Felhasznált irodalom	611
HAMVAS Endre Ádám: A pogányság és az isteni kinyilatkoztatás: apologetikus stratégiák a korai kereszténységben	613
HAMZA Gábor: A kánonjog (<i>ius canonicum</i>) fejlődése és a római jog (<i>ius Romanum</i>)	627
Jutta HAUSMANN: Überlegungen zur Familienmetaphorik in den Psalmen . . .	641
I. Zum Verhältnis Gott – Mensch	641
II. Tochter und Stadt	645
III. Zum Verhältnis Mensch – Mensch	647
IV. Fazit	648
Literatur	649
Friedrich Wilhelm HORN: Hauskirche und Hausgemeinde in neu- testamentlicher Zeit	651
1. Hinweise auf Hausgemeinden im NT	652
2. Religio domestica	654
3. Zwischenfazit	655
4. Inschrift Philadelphia 1. Jh. v. Chr.	656
5. Die erste christliche Haustafel: Kol 3,18–4,1	659
6. Ein Seitenblick: Die Pastoralbriefe	661
7. Beziehungsprobleme und Beziehungslösungen im christlichen Haus	661
HORVÁTH Endre: A Szentlélek szerepe az Efezusi levélben	663
1. Eszkatológiai aspektus	664
2. Ekkleziológiai aspektus	667
3. Gnozeológiai aspektus	669
4. Perszonális aspektus	672
5. Összegzés	672
Irodalom	674

JAKUBINYI György: A húsvétszámítás (Computus Paschalis)	675
KÓKAI-NAGY Viktor: Hatalom és gyülekezet – gondolatok a Róm 13,1–7 alapján	683
1. Történeti háttér	683
2. A szöveg értelmezése	686
3. Perspektívaváltás	691
Felhasznált irodalom	693
KUSTÁR Zoltán: „ <i>De Isten engem kivált a holtak hazájából, és magához emel!</i> ” A 49. zsoltár hozzájárulása a theodicea ószövetségi kérdésköréhez	695
1. Isten igazságosságának kérdése az Ószövetségben. Bevezetés	695
2. A Zsolt 49 szerkezete, műfaja, datálása	696
3. A 49. zsoltár alaprétegének üzenete	699
4. A zsoltár profetikus kiegészítésének üzenete	700
5. Kései, klasszikus bölceleti korrekció	703
6. A zsoltár üzenete az Elohista Zsoltárkönyv kontextusában	704
Függelék: A Zsolt 49 irodalmi rétegződései	705
Felhasznált irodalom	706
Antje LABAHN: Geheimnisvoller Alraunenzauber. Ein konzeptioneller Baustein zur Generierung von Nachkommen in Gen 30,14–16	709
1. Alraunen als magische Pflanzen	709
2. Die Singularität der Alraunen in Gen 30,14–16	712
3. Zur Funktion der Alraunen in Gen 30,14–16 als aphrodisisches Mittel . .	716
4. Alraunen als konzeptioneller Baustein im Aufbau der Familiengeschichte	719
5. Zusammenfassung	720
NÉMETH Áron: Kísérlet a 124. zsoltár intertextuális értelmezésére	723
1. Bevezetés	723
2. A Zsolt 46 és 124 strukturális összefüggései	724
3. Tartalmi–teológiai megfigyelések	729
4. Összefoglalás	736
Felhasznált irodalom	736
NÉMETH Tamás: Az imádság helye és jelentősége Karl Barth teológiájában . . .	741
1. Bevezető gondolatok	741
2. Az imádság teológiája Barthnál	742
3. Az imádság jelentősége Karl Barth teológiájában	745
Felhasznált irodalom	749

OLÁH Zoltán: „Barátaimnak mondtalak benneteket...” (Jn 15,15)	751
Ráhangelő	751
1. A barátság témája az Ószövetség írásaiban	752
2. A barátság a görög–római világban	756
3. Mit mondanak a zsidó nem biblikus szövegek a barátságról a görög–római korban?	757
4. A barátság János evangéliumában	758
5. Néhány következtetés	761
Gottfried SCHIMANOWSKI: „Das Vaterunser als grundlegende ökumenische Glaubensbasis von Christen und auch Juden“	763
1. Zwei aktuelle Beispiele ökumenischer Rezeption	764
2. Die Situationsangaben in den Evangelien	765
3. Zur antiken Überlieferung als gemeinschaftliches Gebet	766
4. Der jüdische Hintergrund	767
5. Das Gebet gemeinsam „sprechen“	770
6. Das <i>eine Gebet</i> zum Schöpfervater und die weltweite Identität	771
7. Zusammenfassung und Schluss	774
Ausgewählte Literatur	776
Ludger SCHWIENHORST-SCHÖNBERGER: Vom Gebet zur Meditation.	
Der Weg des Beters in den Psalmen	779
Krise des Bittgebetes – Gott oder der Arzt?	779
Das rettende Handeln Gottes	781
Rettendes Wissen	783
Das rettende und das segnende Handeln Gottes	783
Rettendes Wissen: Psalm 73 und das Ijobbuch	784
Vom Gebet zur Meditation: der Psalter als Meditationsbuch	787
„Von guten Mächten treu und still umgeben ...“ (Dietrich Bonhoeffer)	791
SZABÓ Ferenc SJ: Paul Ricœur emlékezete (1913–2005)	793
Kapcsolataim a keresztény filozófussal	793
Paul Ricœur mestere, Gabriel Marcel	794
Intersubjectivité – szeretet-élmény	794
Paul Ricœur hermeneutikája	795
Ricœur utolsó évei – Szemközt a halállal	797
Harc a halál ellen és beleegyezés	799
Jézus húsvéti misztériuma	799

SZABÓ Miklós Xavér: A női vezető szerep igénye a <i>Liber Antiquitatum Biblicarum</i> ban	803
1. Bevezető gondolatok	803
2. A <i>Liber Antiquitatum Biblicarum</i>	803
3. A <i>Liber Antiquitatum Biblicarum</i> és az árnyékból előléptetett nők	805
4. Debóra története a <i>Liber Antiquitatum Biblicarum</i> fejezeteiben (<i>LAB</i> 30–33)	809
5. Debóra bibliai és újraértelmezett karaktere	815
6. Záró gondolatok: a női vezető szerep igénye a <i>Liber Antiquitatum Biblicarum</i> ban	819
Irodalomjegyzék	820
SZIGETI Jenő: „Megújul ifjúságod, mint a sasé”	823
SZLÁVIK Gábor Tibor: A modern emberi jogok antik paralellei: megjegyzések két újszövetségi hely és egy vértanúakta egy helyének értelmezéséhez (ApCsel 22,24–25 skk. és Gal 6,10., ill. Mart. Clem. 3,2.)	827
I. sz. függelék	833
II. sz. függelék	835
Rövidített formában közölt görög és latin művek, illetve auktorok	837
Rövidített formában közölt szakirodalom	838
Felhasznált elsődleges irodalom (válogatás)	838
Felhasznált másodlagos irodalom (válogatás)	839
Modern szerzők műveinek esetében alkalmazott rövidítések feloldása	840
Egyéb rövidítések	840
SZUROMI Szabolcs Anzelm O.Praem: Az igazságosság és irgalmasság elve a biblikus források alapján, az egyházatyák, a középkori teológia és a Katolikus Egyház hatályos jogának értelmezésében	841
I. Az igazságosság és irgalmasság biblikus alapú meghatározása a patrisztikus szerzőknél és Aquinói Szt. Tamásnál	842
II. Az igazságosság és irgalmasság mint alapelv a bűnbocsánat szentsége kiszolgáltatásához az ókeresztény kortól a hatályos Egyházi Törvénykönyvig	845
III. Az Egyház korai – biblikus alapú – magyarázatának fennmaradása az igazságosság és irgalmasság modernkori büntetőjogi értelmezésében	850
IV. Konklúzió	852

Vadim WITTKOWSKY: Johannes Markus und „Simeon“ Petrus: Lukanische Figuren auf der Folie des papianischen Zeugnisses	853
1. Papias und Lukas über die Entstehung der Evangelien	853
2. Lukas und die handelnden Personen seines Doppelwerks	856
3. Zusammenfassung	867
ZAMFIR Korinna: „Add nekem az Úr pecsétjét” (APTh 25). A keresztség Pál és Péter cselekedeteiben	869
Keresztség és (ön)keresztelés Pál cselekedeteiben	870
Péter cselekedetei: Theón kapitány megkeresztelése	876
Záró gondolatok	877
A kötet szerzői	879

PAPP György

MENEDÉKÜNK AZ ÖRÖKKÉVALÓ ISTEN. MEGJEGYZÉSEK A ZSOLTÁROK 90,1–6 FORDÍTÁSÁNAK MARGÓJÁRA

A Zsoltárok könyvének 90. fejezete egyike azoknak a bibliai szakaszoknak, amelyekben jelentős eltérések figyelhetők meg a(z eredeti) héber szöveg, valamint annak görög Septuaginta-beli (a továbbiakban: LXX) és magyar nyelvű fordítása között. Írásomban rövid „nyelvészeti kalandra” hívom a kedves olvasót, annak érdekében, hogy feltérképezhessük ezeket az eltéréseket. Jól tudom, hogy a zsoltár szerkesztéstörténetének feltárása igencsak hosszadalmas és sok akadályba ütköző vállalkozás lenne, amely meghaladná egy tanulmány kereteit, ezért ebben az írásban a jelenleg előttünk álló szöveg első nagyobb egységére (Zsolt 90,1–6), és ezen belül is elsősorban a felmerülő fordítási kérdéseire összpontosítok.

A zsoltár szerkezetét illetően számos elképzelés és feltételezés létezik. Zsengellér József hivatkozik Van der Lugt strukturalista elemzésére, aki 29 különböző szerkezeti lehetőséget részletez.¹ Zsengellér József tanulmányában egészen kézenfekvő és gyakorlatias szerkezet-feltételezést olvashatunk, amely gyakorlatilag a héber szöveg felosztását és tartalmi változásának töréspontjait követi:²

- Zsolt 90,1a – felirat
- Zsolt 90,1b–2 – Isten örökkévalósága
- Zsolt 90,3–6 – az ember mulandósága
- Zsolt 90,7–12 – a bűnös ember élete
- Zsolt 90,13–16 – Isten segítségül hívása

Ez a szerkezet sejtetheti két önálló zsoltár későbbi egybeszerkesztését, ahogyan azt Gunkel feltételezte, de ugyanazzal az erőfeszítéssel akár az is feltételezhető, hogy három vagy több kisebb zsoltárból alkotta meg ezt a költeményt a késői szerkesztő. Azonban akkor sem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a zsoltár a jelenleg előttünk álló formájában

¹ Pieter van der Lugt. *Cantos and Strophes in Biblical Hebrew Poetry III: Psalms 90–150 and Psalm 1*. (Leiden – Boston: Brill, 2014), 18–19.; idézi: Zsengellér József: „Ismeretlen ismerős: a 90. zsoltár nem szokványos elemzése”, in: Zsengellér József et al. szerk. *Felelet a mondatra. Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére*. (Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – Pápai Református Teológiai Akadémia – L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2016), 207. (A továbbiakban: Zsengellér József: *Ismeretlen ismerős: a 90. zsoltár nem szokványos elemzése*, oldalszám.)

² Zsengellér József: *Ismeretlen ismerős: a 90. zsoltár nem szokványos elemzése*, 208.

is egységes művet alkot,³ erre utalhat ugyanis az a jelenség, hogy a zoltár szövegében megfigyelhető sok „kicsi” khiazmus egyetlen nagy khiazmusként is kezelhető.

Mivel az első jelentősebb tartalmi törés a hatodik vers után következik, ezért döntöttem úgy, hogy vizsgálódásomat, a tanulmány terjedelmi korlátainak figyelembevételével az első hat versre szűkítem, amelyben Isten és az ember egymáshoz való viszonyának egy sajátos aspektusa jelenik meg, nevezetesen nem csupán az, hogy egymással szemben áll az örökkévaló Isten és a mulandó ember, hanem főként az, hogy az örökkévaló Isten hathatós menedékként jelen van a mulandó ember életében, és a mulandó ember iránt tanúsított kegyelme vagy jóindulata minőségileg átformálhatja a tér és idő korlátai közé zárt emberléte.

Célunk elérése érdekében párhuzamosan olvassuk a zoltárszakasz héber szövegét és annak LXX-beli görög fordítását, és a zoltárszöveg morfológiai-szintaktikai elemzése segítségével megkíséreljük fölfedni azt a tartalmat, amely közelebb vihet a jelenleg előtünk álló zoltárszöveg elsődleges üzenetének megértéséhez.

A ZOLTÁR FELIRATA:

תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים	προσευχή τοῦ Μωυσῆ ἀνθρώπου τοῦ θεοῦ
-------------------------------------	--------------------------------------

A תְּפִלָּה szó a zoltár műfaját jelöli, jelentése: imádság. Ezt, az imádságot általános értelemben jelölő szót a Septuaginta olyan szóval fordítja, amely a görög nyelvben is általános értelemben jelöli az imádságot: προσευχή. Ebbe a meghatározásba az is belefér, „hogy az egyes szerkezeti egységek akár eltérő műfajokat is hordoznak”.⁴ Mózes nevét a birtokviszonyt is jelölő ל prepozíció kapcsolja az előző szóhoz, ezért beszél a hagyomány erről a szövegről mint Mózes imádságáról.⁵ A Targumokban e zoltár címe:⁶

³ E sorok írójának eme feltételezése még nem zárja ki azt, hogy a zoltár mai formája akár több kisebb önálló költemény egybeszerkesztéséből is keletkezhetett.

⁴ Zsengellér József: *Ismeretlen ismerős: a 90. zoltár nem szokványos elemzése*, 208. Az idézett helyen a szerző fölvázolja a főbb elméleteket, amelyek megkísérelték meghatározni a zoltár műfaját: Gunkel, aki a zoltárt két önálló zoltár (egy bizalmat megfogalmazó himnusz és egy közösségi panaszének) egybedolgozásának tekintette, van Rad, aki a Prédikátor könyvének szellemi miliójéhez kapcsolódó bölcsességirodalmi alkotásként kezelte, illetve Clifford, aki közösségi segítségkérő imának tartotta, amely a hosszantartó isteni harag befejezéséért könyörög.

⁵ Bár a bibliai hagyomány Mózesnek tulajdonítja ezt az imádságot, vannak írásmagyarázók, akik a nyelvi és tartalmi jellegzetességek alapján a fogság utáni korra datálják. Az erre vonatkozó érvek között ilyeneket olvashatunk: deuteronomiumi nyelvezet (Kirkpatrick), rokonság a fogság utáni bölcsességirodalommal (von Rad), a sorok mögül felsejlő szenvedés-tapasztalat a fogságra utal (Tate). Allen Ross felsorol olyan írásmagyarázókat is, akik fogság előtti korra datálják a zoltárt (Dahood, Jaki), vagy elfogadják a mózesi szerzőséget (Delitzsch), ő maga pedig ugyancsak a mózesi szerzőség mellett érvel. Ld.: Allen P. Ross. *A Commentary on the Psalms. Volume 3 (90–150)*. (Grand Rapids: Kregel Academic, 2016), 24–27.

⁶ Az arám szöveget a BibleWorks 10-ben megtalálható Targum-szövegből idézem.

צלותא דצלי משה נבייא דיהוה כד חבו עמא בית ישראל במדברא = *Mózesnek, az Úr prófétájának az imádsága, amellyel akkor könyörgött, amikor Izrael népe vétkezett a pusztában.*⁷ A későbbi zsidó hagyomány (12. század) szerint

amikor mi így imádkozunk: „Mózes, az Isten emberének imádsága, Uram, te voltál hajlékunk” (Zsolt. 90,1) — akkor összpontosítani kell, és úgy kell mondani, mintha ő maga imádkozna. Tehát [megfelelő ráhangolódás után] kell elkezdni, hogy: „Uram, te voltál hajlékunk”...⁸

A maszoréta-szöveg szerint Mózes minősítő jelzője: Isten embere (אִישׁ־הָאֱלֹהִים, ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ). Az „Isten embere” kifejezés az Ószövetségben „a nagy Mózes, Sámuel, Illés, Elizeus állandó jelzője, vagy olyan különleges isteni küldöttekké, akiknek feltétlenül engedelmeskedniük kell, csodákat tesznek, és mindig felidézhető jellé, példává lesznek”.⁹ Vermes Géza szerint ez a kifejezés a klasszikus prófétaság előtti ún. karizmatikus judaizmus „kiváló személyiségeinek” titulusa, akik

különleges, Isten adta tulajdonságokkal rendelkeztek, amelyek révén királyok és fejedelmek előtt kinyilváníthatták isteni pártfogójuk hatalmát, gondjaikba vehették az átlagembereket, és megoldást találhattak problémáikra, mindenek előtt pedig gyógyítottak. Különleges hatalmukat annak tulajdonították, hogy Isten lelke aktívan jelen van bennük. A folklorisztikus közeg, amelyben megjelennek a karizmatikus judaizmus természetes háttere.¹⁰

Fordítás: *Mózesnek, Isten emberének imádsága.*

A ZSOLTÁR ALAPTÉZISE ISTENRŐL:

אֲדֹנָי מִעֵין אֶתָּה הָיִיתָ לָנוּ בְּדָר וְדָר:	κύριε καταφυγή ἐγενήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ
---	--

Istent az אֲדֹנָי = Uram szóval szólítja meg, amely így önmagában egyfelől ritkán előforduló apellatívum, másfelől pedig főként archaikus szövegrétegekben fordul elő.¹¹ Bár különböző összetételekben is előfordul,¹² most csupán olyan előfordulási helyeit emel-

⁷ Ld.: Nancy Declaisse-Walford: “The Meta-Narrative of the Psalter”. In: William Brown ed. *The Oxford Handbook of the Psalms*. (Oxford: Oxford University Press, 2014), 372.

⁸ R. Jehuda He-Haszid – Kozma Emese (ford.): *Széfér Haszidim – Haszidok könyve*. I. kötet. (L’Harmattan Kiadó – Magyar Hebraisztikai Társaság, Budapest 2016), 258.

⁹ Adorjáni Zoltán: *Isten embere*. Forrás: <http://proteo.hu/hu/predikacio/2887> (megnyitva: 2019. március 14.).

¹⁰ Vermes Géza: *A kereszténység kezdetei. Názárettől Nikaiáig (Kr. u. 30–325)*. (Budapest: Libri Kiadó, 2013), 25.

¹¹ Erhard Gerstenberger: *“Psalms (Part 2) and Lamentations”*. (Grand Rapids – Cambridge: Eerdmans, 2001), 159.

¹² Például: אֲדֹנָי יְהוִה.

jük ki, ahol kizárólag önmagában található. Például így szólítja meg Isten (angyalait) Ábrahám és Lót (1Móz 18,3.27.31; 1Móz 19,2.18.), így szólítja meg Istent Mózes (2Móz 4,10.13; 2Móz 5,22), illetve rendszeresen így szólítják meg Istent számos zsoltár szerzői, de ugyanez a megszólítás jelenik meg Jeremiás siralmaiban is. Ezek az előfordulási helyek arra utalhatnak, hogy az egyszerű אָרְנִי megszólítás az Ószövetségben lejegyzett imádságok, Istenhez intézett beszédek jellemző kifejezése, és talán nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy az אִישׁ-הָאֱלֹהִים kifejezéssel együtt bizonyos fokú folklorisztikus hatást is tükröz.

A מְעוֹן szó elsődlegesen a lakhelyet jelöli, bár bizonyos helyzetekben feltételezhetően fordítható segítségnek (מְעוֹן II.), vagy akár a bűnökre emlékeztető jelnek (מְעוֹן III.).¹³ Van azonban néhány olyan kézirat is, amelyben a מְעוֹן szó helyett מְעוֹר található, és ennek megfelelően jelentése menedék (מְעוֹר I),¹⁴ vagy erősség, erődítmény (מְעוֹר II)¹⁵ lenne. A LXX ennek alapján beszél καταφυγή-ről, azaz menedékről. Bármelyik változatot is tartanánk a legvalószínűbbnek, ebben a kontextusban egyazon dolognak fejeznék ki különböző árnyalatait, aspektusait: nevezetesen annak, hogy a zsoltárszerző szerint Isten biztos támpontként van jelen népe életében. Az igei állítmányt követő לָנוּ (= nekünk, számunkra) szócska pedig kiemeli a szerző közösségi szemléletét, ezért is fogalmaztunk úgy az előző mondatban, hogy Isten az ő népe számára tölti be a biztos támpont, lakhely vagy menedék szerepét. Kustár Péter nyelvtani elméletét követve a mondat igei állítmánya qal qatal (= perfectum) formában (הָיִיתָ) azt fejezi ki, hogy a szerző szemzőgéből a zsoltár értelmezési támpontjaként ez a kijelentés tekinthető: Isten lakhelyként, esetleg menedékként létezik népe számára.¹⁶

A הָרַר (nemzedékről nemzedékre) kifejezés a Zsoltárok könyvének jellemző szófordulata, azonban néhányszor előfordul Ézsaiásnál, Jeremiásnál, Jóelnél is, és egy-egy alkalommal Eszter könyvében és Mózes ötödik könyvében is. Az esetek többségében a kifejezés első tagjához a לָ (= -nak, -nek, felé, irányába) prepozíció kapcsolódik, bár néhányszor a בָּ-s szerkezet is előfordul, azonban itt a prepozíció nem közvetlenül a

¹³ Clines David K. A. et al. eds.: *The Dictionary of Classical Hebrew. Volume V.* (Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2011), 387–389. (A továbbiakban: *The Dictionary of Classical Hebrew*, kötet, megjelenés éve, oldalszám).

¹⁴ *The Dictionary of Classical Hebrew. V.*, 2011, 384.

¹⁵ *The Dictionary of Classical Hebrew. V.*, 2011, 385.

¹⁶ Kustár Péter: *Az Ószövetség megértése.* (Debrecen, 1988), 17. „A qatal és jiqtol formák aspektus kategóriák, melyek által a beszélő a cselekvések közvetlen egymáshoz való viszonyát szemléli függetlenül a saját idői helyzetétől, a cselekvő tér és idő helyzetétől és az ige lexikai jelentéstartalmától is. Az aspektus kategóriák használatának az alaptörvénye a következő: a qatal és a jiqtol aspektus kategóriák által a beszélő a cselekvéseket aszerint különbözteti meg, hogy a cselekvések közvetlen egymáshoz való viszonyában melyik tekinthető meghatározónak és melyik meghatározottnak. Azaz melyik cselekvés tekinthető gondolkodási támpontnak és melyik egy külső gondolkodási támpontból megértendőnek. A meghatározó cselekvéseket következetes módon qatal-forma jelöli, a meghatározottakat pedig jiqtol-forma. Kizárólag a beszélő szemléletétől és ítéletétől függ, hogy mely cselekményeket tekint meghatározónak és melyeket meghatározottnak. A grammatikailag kifejezésre juttatott aspektus kategóriák által következtetni lehet arra, hogy a beszélő a cselekvések viszonyát hogyan ítélte meg.”

kifejezéshez kapcsolódik: בְּכֹל-יְדוּר וְדוּר (ld. Eszt 9,28, Zsolt 145,13). A kifejezés, mintha csak a Tíz Igében (2Móz 20,6) megfogalmazott isteni önkijelentésre reagálna (יַעֲשֶׂה חֶסֶד לְאֱלֹפִים = irgalmasságot cselekszem az ezredik [nemzedék]kel is), azt hangsúlyozza, vagy ha úgy tetszik, azt a reménységet fejezi ki, hogy ez esetben Isten lakhely- vagy menedék-mivolta sok (de akár végtelen) nemzedéken át megmarad. Az írásmagyarázók szerint ez a kifejezés arra is utal, hogy a zsoltár a fogság utáni kor teológiájának terméke, amikor is a hangsúly Izrael országaról, mint Isten lakóhelyéről átkerül egy szétszórt népre, amely egy földi lakhely nélküli Istent szolgál.¹⁷

Fordítás:

Héber szöveg:	LXX:
<i>Uram, te lakhelyként (menedékként, esetleg erődítményként) létezel számunkra [hosszú] nemzedékeken át.</i>	<i>Uram, te menedékké lettél számunkra hosszú nemzedékeken át.</i>

AZ ALAPTÉZIS MAGYARÁZATA:

בְּטָרְם הָרִים יִדְרוּ וְתַחֲוִלֵּל אֶרֶץ וְתַבֵּל וּמַעֲוִלָם עַד-עוֹלָם אֲתָה אֵל:	πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ
---	--

A második vers első és második tagmondatában a világ teremtésének motívuma jelenik meg. A szerző két olyan igével jelöli a teremtés folyamatát, amelyek nem mindennaposak az ószövetség teremtésről szóló beszédmódjában, jelentésmezejük pedig az ember- és állatvilágban előforduló nemzéssel, születéssel kapcsolatos: a hegyek megszületnek (יִדְרוּ), illetve a föld és a világ létrejön (תַּחֲוִלֵּל). Walter Brueggemann párhuzamos helyként az 5Móz 32,18-ra utal, ahol ugyancsak ez a két, egyáltalán nem szokványos ige szerepel egymás mellett, megjegyezve, hogy mindkét esetben az első ige (יִדְרוּ) a nemzés apai szerepére utal, míg a második ige (חִיל) a vajúdás–szülés anyai szerepére.¹⁸ Ezért egyes magyarázók úgy fogalmazznak, hogy ez a zsoltárvers Istent mint „kozmosz Anyát” mutatja be.¹⁹ Ezt a visszautalást a בְּטָרְם (még nem) időhatározó vezeti be, visszautalva ezzel a világ teremtése előtti állapotra. Von Rad így ír a zsoltárnak eme mozzanatáról:

¹⁷ Nancy DeClaisse-Walford et al. *The Book of Psalms*. (Grand Rapids – Cambridge: Eerdmans, 2014).

¹⁸ Walter Brueggemann. *Az Ószövetség teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás*. (Kolozsvár: Exit Kiadó, 2012), 196.

¹⁹ David Rensberger. “Ecological Use of the Psalms”. In: Brown, William ed. *The Oxford Handbook of the Psalms*. (Oxford: Oxford University Press, 2014), 611.

A Zsolt 90 is a múltba tekint, de tekintetét nem köti le egyetlen üdvtörténeti esemény sem – oly nagy erejű volt Isten örökkévalóságának gondolata, hogy egyre távolabb vezérelte a tűnődő elmét, egészen a teremtség és még azon is túl.²⁰

A kijelentést egy nominális mondat²¹ zárja: וּמֵעוֹלָם עַד-עוֹלָם אַתָּה אֱלֹהִים. Szádja Gáon, X. századi rabbi, zsidó hittudós szavaival élve ez a zsoltárvers azt példázza, hogy Istentől mind az idő, mind pedig a fennmaradás (és ezzel együtt az elmúlás) fogalma távol áll.²² Ez ugyanakkor azt is jelenti, hogy minden test eredete kizárólag Istenre vezethető vissza.²³ A LXX a mondat végén szereplő אֱלֹהִים szót tagadó-tiltószóként értelmezi (אל), és a következő mondathoz kapcsolja. Ennek következményeképpen úgy fogalmazza meg a verset záró nominális mondat fordítását, mintha az Isten örökkévaló létét hangsúlyozná (ἀπὸ τοῦ αἰῶνος ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ = öröktől fogva mindörökké te vagy). A héber mondat azonban a megszólítottól (az előző versben אֲדֹנָי, míg ebben a versben egyszerűen אַתָּה = te) állítja azt, hogy ő öröktől fogva mindörökké isten. Ez tehát az a vonatkozási pont, amelyből kiindulva értelmezni lehet a zsoltárszöveg állításait.

Fordítás:

Héber szöveg:	LXX:
<i>Mielőtt a hegyeket nemzettek volna, [és mielőtt] a föld és a világ megszületett volna, öröktől fogva mindörökké Isten/isten²⁴ vagy te.</i>	<i>A hegyek megszületése előtt, és a föld és a benépesített világ megalkotása előtt, öröktől fogva mindörökké vagy Te.</i>

Szerkezeti szempontból fontos látnunk, hogy az „alaptézis” és annak „magyarázata” (Zsolt 90,1b–2) Istent dicsőítő himnuszt alkot khiasztikus formában:²⁵

A	אֲדֹנָי מֵעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָנוּ
B	בְּרַר וְדָר
C	בְּטָרְם׃ הָרִים יִלְדוּ
C	וּתְחַוֵּל אֶרֶץ וְחַבֵּל
B	וּמֵעוֹלָם עַד-עוֹלָם
A	אַתָּה אֱלֹהִים׃

²⁰ Gerhard von Rad. *Az Ószövetség teológiája*. I. kötet. (Budapest: Osiris Kiadó, 2007), 359.

²¹ Kustár Péter: *Az Ószövetség megértése*. (Debrecen, 1988), 19. „A nominális mondat a héber szövegekben olyan vonatkozási pontként tekintendő, mely döntő módon határozza meg, hogy a szövegkörnyezetben jelölt eseményeket milyen logikai, idői és térbeli összefüggésben kell megérteni.”

²² Szádja Gáon – Hegedűs Gyöngyi ford. *Hittételek és vélemények könyve*. (Budapest: L'Harmattan Kiadó – Goldziher Intézet, 2005), 101.

²³ Szádja Gáon – Hegedűs Gyöngyi ford. *Hittételek és vélemények könyve*. (Budapest: L'Harmattan Kiadó – Goldziher Intézet, 2005), 54.

²⁴ Az isten szót ehelyütt akár kis kezdőbetűvel is írhatjuk, mivel a kontextus alapján itt nem csupán Isten személyét jelölheti, hanem Isten természetének a minőségjelzője is lehet.

²⁵ Zsengellér József: *Ismeretlen ismerős: a 90. zsoltár nem szokványos elemzése*, 209.

nek, esendőségének) hangsúlyozására használja, a kontextusok alapján nincs elegendő indok arra, hogy így fordítsuk: halandó (ahogyan a Károli-, vagy az Új Fordítás teszi).

Azt a helyet, vagy állapotot, ahova Isten visszafordítja az embert, a héber szöveg így jelöli meg: אָרְצָה עֵרָבָה. A rendelkezésre álló magyar bibliafordítások nagy része így fordítja a vers első felét: „a halandót visszatéríted a porba” (Kecskeméthy, Szent István Társulat fordítása, Károli, Új fordítás),³¹ Szenczi pedig verses átköltésében³² így fogalmaz:

Az embereket te meghagyod halni,
És ezt mondog az emberi nemzetnek:
Legyetek porrá, kik porból lettetek...

Emellett Zsengellér József elemzésében is azt olvassuk, hogy ehelyütt „Isten szólítja fel távozásra az embert a földi világból”.³³

A szótárak szerint a אָרְצָה szó a אָרַב = összezúzni, összetörni, szétnyomni igéből képezett főnév. A négy névszói előfordulás közül a másik három (5Móz 23,2; Ézs 57,15; Zsolt 34,19) egyik esetben sem kapcsolható közvetlen módon a föld porához, és illetén a halandósághoz. Az Ószövetség héber szövegének szerzői ugyanis, amikor a föld poráról, mint a halandóság jelképéről beszélnek, inkább az אֶרֶץ אָרְבָּה (= termőföld) és/vagy az אָרֶץ (= por) szavakat használják. Például: 1Móz 2,7; 1Móz 3,19; Jób 34,15; Zsolt 22,16.30; Zsolt 103,14; Zsolt 104,29; Préd 3,20; stb. Talán éppen ezért (és véleményem szerint találóan) a LXX értelmező fordítása az εἰς ταπεινωσιν, a Vulgata pedig az *in humilitatem* (= az alázatosságba, vagy a megalázottságba) kifejezéssel fordítja a héber szövegben található szókapcsolatot. A www.chabad.org honlapon található bibliafordításban pedig (ugyancsak helyesen) ezt olvassuk: „You bring man to the crushing point”³⁴ (= eljuttatod az embert az összetörés pontjáig).

A hagyományos magyar fordítások többségében a vers második tagmondata mintha az első megerősítése lenne: Isten azt mondja, hogy az embernek vissza kell térnie (a porba). Ibn Ezra magyarázata szerint: Isten visszatéríti az embert a porba, amelyből vétett.³⁵ Rási azonban úgy magyarázza ezt a verset, hogy Isten szenvedéseket hoz az emberre, gyengévé teszi, halálközeli állapotba viszi, és mintegy ezek által a próbatételek/

³¹ A Káldi-féle Neovulgata a „halandó” szó helyett egyszerűen embert mond.

³² Ennek következtében vált a zsolttár első és második szakasza az erdélyi temetési liturgia szinte állandó alkotóelemévé. A zsolttárkutatások azonban arra utaló jeleket is tartalmaznak, hogy ez a zsolttár világszerte többé-kevésbé stabil része a temetési liturgiáknak. Ld.: Kimberley Bracken Long. “The Psalms in Christian Worship”. In William Brown ed. *The Oxford Handbook of the Psalms*. (Oxford: Oxford University Press, 2014), 554–55.

³³ Zsengellér József: *Ismeretlen ismerős: a 90. zsolttár nem szokványos elemzése*, 213.

³⁴ Ld.: https://www.chabad.org/library/bible_cdo/aid/16311/jewish/Chapter-90.htm#showrashi=true (megnyitva: 2019. március 22.)

³⁵ Norman Stricksman transl. & ed. *Rabbi Abraham Ibn Ezra's Commentary on Books 3–5 of Psalms. Chapters 73–150*. (New York: Touro College Press, 2016), 168.

szenvedések által mondja neki (וּתְאִמְרוּ לוֹ בְיַסְרוֹ): „térjete vissza, ó, Ádám fiai, gonosz útjaitokról!” (שׁוּבוּ בְנֵי אָדָם מִדְּרֻכֵיכֶם הָרְעִים).³⁶ Mivel a vers első tagmondata nem a halandósághoz kapcsolódik, helytállónak fogadhatjuk el Rási magyarázatát, nevezetesen, hogy Isten az emberre bocsátott szenvedésekkel az ember megtérését akarja előmozdítani.

Fordítás:

Héber szöveg:	LXX:
<i>Az embert visszafordítod a megtörtség [állapotáig], és ezt mondod: térjete meg ember (vagy: Ádám) fiai.</i>	<i>Ne küldd vissza az embert a megalázottság [állapotába], és [ne] mondd: térjetek oda emberek fiai.</i>

A TÉZIS KÖVETKEZMÉNYEINEK INDOKLÁSA:

כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶחָד מִלִּי כִּי יַעֲבֹר וְאֲשֶׁמֹרָה בְּלֵילָהּ:	ὄτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου ὡς ἡ ἡμέρα ἡ ἐχθὲς ἣτις διήλθεν καὶ φυλακῆ ἐν νυκτὶ
---	--

A zsoltár negyedik verse mintha az előző állítás indoklása lenne: Isten örökkévaló mi-voltánál fogva szólítja fel megtérésre Ádám fiait (= az emberiséget). Ily módon a zsoltárnak ez az állítása értelmileg nem az előző vers állítását (ti. a „porba” való visszatérítést) indokolja, hanem az 1–2. versekben megfogalmazott állításokat: a *hosszú nemzedékeken keresztül*-t és az *öröktől fogva mindörökké*-t. Példaként megemlít egy, az emberi élet időtartamához viszonyítva végtelenül hosszúnak tűnő időintervallumot (*ezer év*), amelyet összehasonlít egy, az emberi élethosszhoz mérten is rövidnek számító időegységgel (*a tegnapi nap*), illetve egy még rövidebbel (*egy örködés az éjszakában*, azaz hozzávetőlegesen 3 óra). Az összehasonlítás alapja nem a megfelelés, ti., hogy ezer emberi esztendő ténylegesen egy napnak felel meg az isteni időszámításban,³⁷ hanem a megnevezett három időintervallum közös tulajdonsága: (= mert elmúlik). Ibn Ezra magyarázata szerint ennek a zsoltárversnek a jelentése: „ha az emberek ezer esztendeig élnének is, [életük végén – e sorok írójának megjegyzése] ez olyan lenne, mint a tegnapi nap, amikor elmúlik, mert a tegnapi már elmúlt”.³⁸ Bár az ember szemében ezer esztendő felér az örökké-

³⁶ Mayer Gruber ed. *Rashi's Commentary on Psalms*. (Leiden – Boston: Brill, 2004), 575. A kommentár héber szövege a 845. oldalon található.

³⁷ Ennélfogva okafogyottak azok a kísérletek, amelyek erre a zsoltárversre alapozva magyarázzák a teremtés hét napja és a földtörténeti korszakok közötti összefüggések lehetőségét. Egyébként Rási ezzel a zsoltárverssel magyarázza, miért élt Ádám 930 évet a bűneset után. Ld.: Mayer Gruber ed. *Rashi's Commentary on Psalms*. (Leiden – Boston: Brill, 2004), 575.

³⁸ Norman Stricksman transl. & ed. *Rabbi Abraham Ibn Ezra's Commentary on Books 3–5 of Psalms. Chapters 73–150*. (New York: Touro College Press, 2016), 169.

valósággal – hiszen távolról sem él annyit –, Isten szemében viszont az ezer esztendő is elmúlik, akárcsak a tegnapi nap, vagy az örökös az éjszakában.

Fordítás:

Héber szöveg:	LXX:
<i>Ezer esztendő ugyanis teelötted/la te szemeidben, olyan, mint a tegnapi nap, mert elmúlik, és [mint egy] órség az éjszakában.</i>	<i>Ezer esztendő ugyanis teelötted/la te szemeidben olyan, mint a tegnapi nap, amely elmúlt, és [mint egy] örökös az éjszakában.</i>

A TÉZIS KÖVETKEZMÉNYEINEK SZEMLÉLTETÉSE:

<p>וְרַמְתֶּם שְׁנָה יְהוּי בְּבִקְרָה כְּחִצִּיר וְחֶלֶף: בְּבִקְרָה יִצְיִץ וְחֶלֶף לְעֵרֶב יִמּוּלֵל וְיָבֵשׁ:</p>	<p>τὰ ἐξουθενώματα αὐτῶν ἔτη ἔσονται τὸ πρῶτὶ ὥσει γλῶη παρέλθοι τὸ πρῶτὶ ἀνθήσει καὶ παρέλθοι τὸ ἐσπέρας ἀποπέσοι σκληρυνηθεῖη καὶ ξηρανθεῖη</p>
---	---

E zsoltárszakasz elemzésének első lépésként figyeljük meg a két vers nehezebben értelmezhető szavait. A szótárak szerint a verskezdő ׀׀ igenek két fő jelentése van.³⁹ Az első, amely a HALOT szerint⁴⁰ csak a Zsolt 90,5-ben található meg: véget vetni az életnek, valamit elpusztítani, tönkretenni, megszüntetni, félbeszakítani; míg a második a kiöntéssel, illetve a [mindent el]sodró áradással kapcsolatos. A *The Dictionary of Classical Hebrew* a megfelelő címszó alatt mindkét lehetőséget figyelembe veszi a Zsolt 90,5-re vonatkozóan, sőt ismertet néhány szövegkorrekciós javaslatot is.⁴¹ Annak érdekében, hogy megértsük a kialakuló szövegvariánsokat, meg kell jegyeznünk, hogy az ehelyütt elemzett szakasz második szavát képező שנה mássalhangzócsoport kétféleképpen vokalizálható, és ez tükröződik a *The Dictionary of Classical Hebrew* szövegjavaslataiban is: egyfelől שְׁנָה = alvás, álom, másfelől pedig שָׁנָה = év, esztendő (amint azt a kritikai apparátus is jelzi, ez utóbbi olvasat található a görög és a szír fordításban is). Ily módon a következő szövegvariánsok állnak előttünk:

- Először is a héber biblia mai szövegállapotában található állítás kétféleképpen fordítható: egyrészt „véget vetsz életüknek (elpusztítod őket), álommá lesznek”; másrészt pedig: „áradásként elsodród őket, álommá lesznek”. Rási szerint a ׀׀ ige

³⁹ Sv. Ld. a megfelelő címszót a BibleWorks 10-be beépített HALOT szótárban.; *The Dictionary of Classical Hebrew. III.*, 1996, 139.

⁴⁰ Sv. Ld. a megfelelő címszót a BibleWorks 10-be beépített HALOT szótárban.

⁴¹ *The Dictionary of Classical Hebrew. III.*, 1996, 139.

jelentése áradatként elsodorni, ugyanis a szó maga a Hab 3,10-ben szereplő מַיִם זָרָם kifejezéssel rokon;⁴²

- Ha a szövegben szereplő זָרָם igét átjavítjuk, a következő szövegváltozat áll előtünk: שָׁנָה שָׁנָה זָרְעָתָם שָׁנָה (a יָדָיו igét pedig a következő mondathoz kapcsolja) = évről évre elveted (magként elülteted) őket, (reggelre olyanok lesznek, mint a fű);
- Valamivel nagyobb mértékű javítást követően akár ilyen szöveg is előállhat: מִשָּׁנָה כְּזָרָם = amikor ők eltávoznak az álomból (azaz felébrednek);
- Vagy akár: מִזָּרָם שָׁנָה = amikor eltávozik tőlük az álom.

Az 5–6. versek négy részre osztott mondat sorozatának a második és a harmadik tagmondatában egyaránt előfordul az ugyancsak többféleképpen értelmezhető חָלַף ige. A klasszikus héber nyelv 8 kötetes nagyszótárjában három elkülönített szemantikai mező szerepel: (1) elszállni, továszállni, elmúlni, de akár: eltűnni, meghalni is, illetve megújulni (pass on, pass by, pass away, be renewed); (2) átlukasztani (Bír 5,26, Jób 20,24, stb.) (pierce through); (3) nőni, sarjadni (grow, sprout).⁴³ Rási magyarázatában az elmúlni, meghalni értelemben szerepel,⁴⁴ és a magyarázat kontextusából úgy tűnik, az emberi lét kérészéltségét, illetve a nála erősebb hatalmaknak való kiszolgáltatottságát hangsúlyozza. Bár az emberi élet rövidege Ibn Ezra magyarázatában is hangsúlyos,⁴⁵ ő a חָלַף igét a felnövekedni, kisarjadni értelemben használja.⁴⁶

A szövegben szereplő מוֹלֵל igealakot a BibleWorks nyelvtani elemzőrendszere מַלֵּל ige po'él alakjaként értelmezi, amelynek jelentése: elhervad, elszárad. Formailag azonban éppen ugyanolyan joggal lehetne a מוֹלֵל ige po'él alakja, amely ugyan az Ószövetség szövegében a körülmetélés terminus technicusává lett, alapjelentése viszont a kivágással, levágással kapcsolatos. Ez a kétértelműség a rendelkezésünkre álló magyar fordításokban is tükröződik: az 1908-as revideált Károli, a 2011-ben újonnan revideált Károli, az 1990-es új fordítás, a 2014-es revideált új fordítás, valamint a www.zsido.com honlapon található fordítás⁴⁷ az elhervadni, elfonnyadni értelemben használja, míg Kecskeméthy István, a Szent István Társulat bibliafordítása, és talán a Káldi Neovulgata fordítás is ide sorolható, a levágni, lekaszálni szavakkal fordítja. Sőt mi több: Rási és

⁴² Mayer Gruber ed. *Rashi's Commentary on Psalms*. (Leiden – Boston: Brill, 2004), 576.

⁴³ *The Dictionary of Classical Hebrew. III.*, 1996, 238–39.

⁴⁴ Mayer Gruber ed. *Rashi's Commentary on Psalms*. (Leiden – Boston: Brill, 2004), 576.

⁴⁵ Véleménye szerint a zsolttáros egy reggeltől estig tartó naphoz hasonlítja az ember életét: olyan, mint egy reggel kisarjadó zsenge növény, amelyben nincs elegendő életerő, és amelyet estére kivágnak és elszárad.

⁴⁶ Norman Stricksman transl. & ed. *Rabbi Abraham Ibn Ezra's Commentary on Books 3–5 of Psalms. Chapters 73–150*. (New York: Touro College Press, 2016), 170.

⁴⁷ Forrás: <http://zsido.com/fejzetek/90-107/> (megnyitva: 2019. március 22.)

Ibn Ezra magyarázatai is tükrözik ezt a kétféle értelmezést: míg Rási elhervadásról beszél,⁴⁸ Ibn Ezra kivágásról.⁴⁹

Zengellér József a generációk folytonosságában történő megújulást hangsúlyozó véleményekkel szemben állítja, hogy „az 5–6. versek inkább az elmúlás értelmet hangsúlyozzák, megújulásról nem beszélnek. [...] Az 5–6. versek hasonlatai az 5a fordítási nehézségei ellenére sem beszélnek másról, mint a gyors elmúlásról (Ézs 40,6–8)”.⁵⁰

Véleményem szerint a zsoltár 5–6. verseit jelenlegi szövegállapotukban legkézenfekvőbb talán egy khiasztikus formaként értelmeznünk.

A	זְרַמְתֶּם שָׁנָה יְהוּי
B	בְּבִקְרָה כְּחִצִּיר יַחֲלֶף:
C	בְּבִקְרָה יִצְיִן
B	יַחֲלֶף
A	לְעֵרֵב יְמוּלֵל וַיִּבֶשׁ:

esetleg:

A	זְרַמְתֶּם שָׁנָה יְהוּי
B	בְּבִקְרָה כְּחִצִּיר יַחֲלֶף:
B	בְּבִקְרָה יִצְיִן יַחֲלֶף
A	לְעֵרֵב יְמוּלֵל וַיִּבֶשׁ:

Ilyetén a szakasz központi gondolata, amely mintegy fókuszban áll, a virágzás és a növekedés, és ez adja meg azt a pozitív hangvételt, amely felülkerekedhet az élet rövidségét, mulandóságát és gyengeségét kiemelő sorok sugallta hangulaton. Ahogyan Clifford is hangsúlyozza: a Zsolt 90,3–6-ban olvasható gondolatok nem a halandóság elleni lázadásról szólnak, hanem egyszerűen összehasonlítják Isten örökkévalóságát és hatalmát az emberi élet rövidségével és törékenységével.⁵¹ Szerepét tekintve ez a motívum mindössze egy érv annak érdekében, hogy az imádkozó jóindulatra bírja a haragvó Istent.⁵² Azonban akár úgy is kezelhető ez a kép – sőt e sorok írójának véleménye szerint inkább erről van szó –, mint amely az örökkévaló Isten ajándékát mutatja be, amelyet a tér és idő korlátai közé zárt embernek nyújt. Az ember életében ott van az elsodrás, az „álommá létel”, az elszáradás és a kivágatás, azonban attól, aki örökkévaló és biztonságot nyújtó menedékként létezik népe számára, megkapja a növekedés és a virágzás

⁴⁸ Mayer Gruber ed. *Rashi's Commentary on Psalms*. (Leiden – Boston: Brill, 2004), 576.

⁴⁹ Norman Stricksman transl. & ed. *Rabbi Abraham Ibn Ezra's Commentary on Books 3–5 of Psalms. Chapters 73–150*. (New York: Touro College Press, 2016), 170.

⁵⁰ Zsengellér József: *Ismeretlen ismerős: a 90. zsoltár nem szokványos elemzése*, 211.

⁵¹ Richard Clifford, „Psalm 90: Wisdom Meditation or Communal Lament?” In: Peter Flint et al. eds. *The Book of Psalms. Composition & Reception*. (Leiden – Boston: Brill, 2005), 199.

⁵² Richard Clifford, „Psalm 90: Wisdom Meditation or Communal Lament?” In: Peter Flint et al. eds. *The Book of Psalms. Composition & Reception*. (Leiden – Boston: Brill, 2005), 199.

ajándékát. Ily módon a kérészetű ember léte ez által a két ajándék által értelmet és szépséget nyer.

Fordítás:

Héber szöveg:	LXX:
[Áradásként] elsodród őket: álommal lesznek, Reggel, mint a fű növekszik, Reggel virágozik és növekszik, Estére pedig kivágatják és elszárad.	Az ő megvetettségük[ből] évek lesznek, Akárcsak a fű, korán elhalnak, Korán virágoznak, estére elhalnak, Elhullnak az elfonnyadt és megszáradt [növények].

ZÁRÓ GONDOLATOK, KÖVETKEZTETÉSEK

A Zsolt 90,1–6 szövegének fentebb elvégzett vizsgálata azt a feltételezést erősíti meg, hogy ennek a szövegszakasznak az elsődleges célkitűzése nem az örökkévaló Isten és a halandó ember közötti ellentét hangsúlyozása, hanem sokkal inkább azt az attitűdöt mutatja be, amellyel az örökkévaló Isten viszonyul a mulandó életű emberhez, és a virágzás, illetve a növekedés ajándékai által széppé, értelmessé akarja tenni annak átmeneti ideig tartó életét. Ilyetén a 90. zsoltárnak ebből az első tömbjéből nem az emberi élet rövidsége miatti panasz hangja hallatszik, hanem elsősorban az örökkévaló Istennek a mulandó emberi iránti jóindulatába vetett bizalom.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Adorjáni Zoltán: *Isten embere*. Forrás: <http://proteo.hu/hu/predikacio/2887> (megnyitva: 2019. március 14.).
- Bracken Long, Kimberley. "The Psalms in Christian Worship". In: Brown, William, ed. *The Oxford Handbook of the Psalms*. Oxford: Oxford University Press, 2014, 545–556.
- Brueggemann, Walter. *Az Ószövetség teológiája. Tanúságtétel, vita, pártfogás*. Kolozsvár: Exit Kiadó, 2012.
- Clifford, Richard: "Psalm 90: Wisdom Meditation or Communal Lament?" In: Flint, Peter et al. eds. *The Book of Psalms. Composition & Reception*. Leiden – Boston: Brill, 2005, 190–205.
- Clines, David K. A. et al. eds. *The Dictionary of Classical Hebrew. I–VIII*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 1993–2011.
- Declaissé-Walford, Nancy et al. *The Book of Psalms*. Grand Rapids – Cambridge: Eerdmans, 2014.
- Declaissé-Walford, Nancy. "The Meta-Narrative of the Psalter". In: Brown, William ed. *The Oxford Handbook of the Psalms*. Oxford: Oxford University Press, 2014, 363–376.
- Gerstenberger, Erhard: *Psalms (Part 2) and Lamentations*. Grand Rapids – Cambridge: Eerdmans, 2001.

- Gruber, Mayer I. ed. *Rashi's Commentary on Psalms*. Leiden – Boston: Brill, 2004.
- Jenni, Ernst and Westermann, Claus. *Theological Lexicon to the Old Testament*. Volume I–III. Peabody, Mass.: Hendrickson Publisher, 1997.
- Kustár Péter: *Az Ószövetség megértése*. Debrecen, 1988.
- R. Jehuda He-Haszid és Kozma Emese ford. *Széfér Haszidim – Haszidok könyve*. I. kötet. Budapest: L'Harmattan Kiadó – Magyar Hebraisztikai Társaság, 2016.
- Rensberger, David: "Ecological Use of the Psalms". In: Brown, William ed. *The Oxford Handbook of the Psalms*. Oxford: Oxford University Press, 2014, 608–620.
- Ross, Allen P. *A Commentary on the Psalms. Volume 3 (90–150)*. Grand Rapids: Kregel Academic, 2016.
- Stricksman, Norman. *Rabbi Abraham Ibn Ezra's Commentary on Books 3–5 of Psalms. Chapters 73–150*. New York: Touro College Press, 2016.
- Szádja Gáon és Hegedűs Gyöngyi ford. *Hittételek és vélemények könyve*. Budapest: L'Harmattan Kiadó – Goldziher Intézet, 2005.
- Van der Lugt, Pieter. *Cantos and Strophes in Biblical Hebrew Poetry III: Psalms 90–150 and Psalm 1*. Leiden – Boston: Brill, 2014.
- Vermes Géza. *A kereszténység kezdetei. Názárettől Nikaiáig (Kr. u. 30–325)*. Budapest: Libri Kiadó, 2013.
- Von Rad, Gerhard: *Az Ószövetség teológiája*. I. kötet. Budapest: Osiris Kiadó, 2007.
- Zsengellér József: „Ismeretlen ismerős: a 90. zsoltár nem szokványos elemzése”. In: Zsengellér József et al. szerk. *Felelet a mondolatra. Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – Pápai Református Teológiai Akadémia – L'Harmattan Kiadó, 2016, 199–224.